

Debreceni diák, újságíró, és elfelejtett (?) költő: Zempléni Árpád (1865–1919)

D. Molnár István

irodalom- és művelődéstörténész, ny. egyetemi tanár
Debreceni Egyetem

Zempléni, eredetileg Imrey Árpád író vagy újságíró nevét hiába keressük a Debreceni Református Kollégium nevezetes diákjainak és tanárainak hosszú listáján, de másutt is. Neve nem véletlenül zempléni, mert a mai Borsod-Abaúj-Zemplén vármegyében látta meg a napvilágot, és egy ideig a sárospataki Református Kollégium diákja volt. Kisnemesi családból származott, de apja, vagyona nem lévén, Budapesten iparosként dolgozott. A költőt Hegyalja kapuja, Tállya tartja számon hírességeként, mert számos forrás szerint ott született, egyikük szerint pedig az ugyancsak a szerencsi járásban lévő Meggyaszó falu Újvilágpuszta nevű településrészén hunyt el, azonban Budapesten halt meg 1919-ben.¹ A kollégiumi listából bi-

¹https://hu.wikipedia.org/wiki/A_Debreceni_Református_Kollégium_nevezetes_diákjainak_és_tanárainak_listája/; https://hu.wikipedia.org/wiki/Zempléni_Árpád; *Magyar életrajzi lexikon*, 4. kötet. Budapest, 1967; <http://epa.oszk.hu> > pdf > EPA02518_irodalomtortenet... A továbbiakban közölt életrajzi adatok ezekből a forrásokból valók.

zonyára azért hiányzik, mert debreceni tanulmányait hamar abbahagyta, és csak rövid ideig volt újságíró a városban.

E sorok írója magyar nyelv és irodalom szakos egyetemi végzettséggel is rendelkezik, de először lengyelországi kiadványokban találkozott Zempléni nevével. Az 1918–1960 között lefordított magyar irodalmi alkotások bibliográfiájában (1967) szerepel a költő *Turáni dalok. Mondai és történelmi hősénekek. 1900–1910* (megjelent 1910) című kötetéből egy műve hosszabb részlete (1921), a lengyelbarát költők versantológiájában (1971) pedig az ugyanabból a kötetéből való *Szeben alatt (Bem apó esete)* című vers. Az antológiában olvasható életrajzi jegyzet szerint „Irodalmi munkásságában gyakran felhasználta a finnugor és turáni népek legendáit, arra törekedve, hogy megteremtse a pogány korszak magyar mitológiáját. Lengyel költők számos versét lefordította. A *Szeben alatt* az 1848-as harcok hiteles epizódján alapuló vers, amelyet gyakran emlegetnek a korabeli visszaemlékező kötetekben.” Kezdeté, rövid részletei és befejezése így hangzik: „Ostromolják Nagyszebent, / Bem serege támad. / Mint a zúzos fergeteg, / Rohannak a székelyek / Puskával a sáncnak(...) ’Rajta, bátor szégelek!’ /Kiabál a kis öreg»(...) Egyik székely odaszól / Vén tábornokának: / ’Menjen innen, Bem apó! / Ej, be nem tud rendet! / Kee helyünkbe lel százat, / De hol veszünk mi másat, / Ha lelövik kendet.” Az említett bibliográfiának az 1821–1917 és 1961–1972 között lefordított magyar alkotásokat felsoroló kötete (1976) csak ez utóbbi versről tud.²

A magyarból sokat fordító Antoni Lange és Alfred Tom által összeállított világirodalmi gyűjtemény utolsó, irodalmunknak szentelt kötete (1921) szerint Langénak köszönhető Zempléni első verseinek átültetése. Teresa Samociuk – igaz, 1969-ben még „így illett” –, a lengyel olvasók 20. századi irodalmunk iránti érdeklődésének felkeltésére alkalmatlannak, anakronisztikusnak ítélte az összeállítást, „sőt: az anyagnak Zempléni *Turáni dalaival* való lezárása egyenesen torzításra vezethető.” A magyar költő lengyel kapcsolatainak bizonyítéka az is, hogy Bányai Károly prózai fordításai nyomán 1914-ben keletkezett kéziratban maradt *Három híres lengyel éneke*.³

² Sieroszewski, Andrzej – Ślaski, Jan (összeállította): *Bibliografia przekładów z literatury węgierskiej w Polsce*. Cz. II. 1918–1960. Warszawa, 1976. 150.; Csapláros, István (vál.): *Kocham twój kraj. Antologia wierszy węgierskich o Polsce*. Kraków, 1971. 148–149, 226.; Csapláros, I. – Korol, Aleksander (összeáll.): *Bibliografia przekładów z literatury węgierskiej w Polsce*. Cz. I. 1821–1917, 1961–1972. Warszawa, 1976. 110.

³ Samociuk, Teresa: *Antoni Lange – a magyar irodalom népszerűsítője Lengyelországban*. In: Csapláros I. és mások (szerk.): *Tanulmányok a lengyel–magyar irodalmi kapcsolatok köréből*. Budapest, 1969. 559–560. A tanulmánykötet ugyanakkor Lengyelországban lengyelül is megjelent: Reychman, Jan (szerk.): *Studia z dziejów pols-*

Zempléni Debrecenben nem szerzett bizonyítványt és csak később érettségizett le. Újságíró volt, a református egyház „díjnoka”. Többnyire alapos politikai cikkei, novellái, versei különböző helyi sajtótermékekben (Debrecen, Debrecen-Nagyvárad *Értesítő*, Debreceni *Híradó*, Tokaj-Hegyalja) jelentek meg. Ezeknek felkutatása és annak tisztázása, hány évet töltött a városban, más kutató feladata. Már Budapesten élve az egyetemen filozófia szakra járt, de hamar abbahagyta tanulmányait, autodidaktaként viszont, jelentős mértékben debreceni iskolájának köszönhetően, széleskörű ismeretanyagra tett szert. 1896-tól haláláig a Magyar Földhitelintézet levéltárosaként dolgozott.

Először hagyományos, konzervatív ízlésről tanúskodó, gyakran Petőfire emlékeztetően népies, magán- és közéleti verseket publikált, amelyek értéke a témagazdagság. Lírai költészetében kezdettől jelen van a nagyváros. A *Zempléni Árpád költeményei* (1891) volt az első kötete: mintegy száz, többségükben rövid, sőt epigrammaszerű vers. Sokuk személyes érzelmeit fejezi ki, például az *Önvád*, *Közöny*, *Anyámnál* címen két vers: *Haza felé* és *Otthon*, *Egykedvűen*. Hasonlóak nem mindig felhőtlen boldogságról árulkodó szerelmi lírájának gyümölcsei, mint a *Látlak újra*, *Késő bocsánat*, *Ne szeress*, *Rád gondolok*, *Ne vádolj!* Olvasható itt több, nehézsorsú embereket megjelenítő vers is. Ilyenek: *A lelenc*, *Nyomor* címmel kettő, *Sztrájkok*, *A néptanítóknak*, *Szegény proletárok*, egyértelmű társadalombírálatra viszont egyetlen példa *A dzsentrí*. Vallásosságáról, istenhitéről nem sok vers tanúskodik: *Nagypéntek*, *A Golgotáig*, *Bőjti hamu*, és csak egyben tűnik fel a magyar történelem kiemelkedő alakja, a *Mátyás szobra* címűben. Van számos egészen hétköznapi témájú verse, mint a *Tóparton*, *Este*, *A légy*, *Köd* – kettő is, *Van egy kutyám*, *A lépcsőházban*, *Vonaton*. Választott hivatásával kapcsolatosak, két műfordításával együtt, a következők: *Irodalmi esemény*, *Költő leszek* és kettő *Heinéből* címmel. A gondolati lírához sorolható versekből kevés van, például az *Élettől*, *haláltól*, *A boldogság*, a nagyobb terjedelmű *Az ember*.⁴

Az *Új versek*. *Zempléni Árpád költeményei* (1893–1897) című kötete először a fővárosban (1897), majd századunkban Miskolcon (2005) jelent meg. Az utóbbi kiadója a Tállya Megsegítése Alapítvány volt. A kötet nagyrészt epigrammaszerű, szintén száz körüli számú versének hangvétele modernebb, a korábbiaknál könnyedebb, játékosabb, szellemesebb, sokuk humoros, a rímek remekek. Témáik rendkívül változatosak, legtöbb közöttük egészen hétköznapi, például: *Kézcsók*, *Nagyságos asszonyom*, *Buborékok*, *A kalap*, *Madárhalál*, *A narancs*, *Régi barát*, *Séta*, *A vadgesztenye*, *A léghajós*, *A léghajó*, *A patak* vagy a

ko-węgierskich stosunków literackich i kulturalnych. Wrocław, 1969; <https://magyar-versek.hu/koltok/zempleni-arpad>

⁴ antikvarium.hu/konyv/zempleni-arpad-zempleni-arpad-koltemenyei: *Zempléni Árpád költeményei*. Szerzői magánkiadás. Budapest, 1891: <http://epa.oszk.hu> > pdf > EPA02518_irodalom... PDF: következő kiadásai 1892, 1893

Játék című: „Gyerekké tudunk lenni újra/ Játszánk a földre lecsücsulva, // Kapnánk lekváros kenyeret, / Azt is megosztanám veled! // Elköltve a jó eséséget, játszanánk férj- és feleséget. // Egymást fülébe megfogóznánk, / Lekváros szájjal csókolóznánk. // A mamák persze észrevennék, / A lurkókat hazavinnék. // S a porban játszó amorettek / Szenvednének, mivel szeretnek.” Sok a komor hangulatú is, mint *A farkas halála*, *A bomba*, *Tor*, *Ravatal*, *Gyász*, *Karácsonyi halott*. A múltat idéző politikai tartalmú versek között egyaránt vannak komoly hangúak, mint a *Vértanúk emléke* és a *Kossuth ravatalánál*, és van olyan is, mint a *Cogito*: „Gondolkozom, tehát vagyok. / Nem gondolkozik, aki nincs, / S ki nem gondolkozik, a' sincs. / Ergo: nincsenek magyarok. / Biztos ismertető jel ez: / Ma is él Arisztotelesz, / Minket meg biztat Széchenyink: / Magyarország nem volt, de lesz.” Ha a jelenről van közölnivalója, erős az irónia: a *Szabadelvy úr* és *A népszónok*, a *Magyar lecke* címűben pedig egy hölgyet kér, hogy tanuljon meg magyarul. Kivétel az 1893-as május elsejei felvonulás alkalmából írt *Szeretet májusa*, amellyel mintha cáfolná, hogy radikális politikai nézeteket vallana: „Nem gyűlöletnek, bosszúnak / Ünnepjét üljük mink ma itten. / Nem munkások, kik vérbosszút / Forralnak ártó szíveikben. / Hogy milliók élhessenek, / Nagyon kell itt egymást szeretnünk... / Ne bántsuk egymást, emberek! / Elég zsarnok él már felettünk.” A különböző művészi élményekből született versek, mint a *Művészet*, *A vers*, *Műgond*, hangja komoly, de köztük is vannak, amelyekből nem hiányzik az irónia. Ilyen a *Nagy szellemek* és a *A genie* (később *A zseni*): A koplalásban is van isteni. / Akkor tud a zseni -- teremteni. / E koplalást úgy szokták menteni: / Zseni, mert koplal; koplal, mert zseni. // Zseni, mert koplal? Böjt még észt nem ad. / Koplal, mert zseni? Büntetés tehát. / Szemes a bölcs – s a tál körül tolong. / Bolond, hogy koplal, koplal, mert bolond.” Az előzőtől eltérően ebben a kötetben felhőtlen boldogságról árulkodik a néhány szerelmes vers: *Elveszett a szívem*, *Bírni vágylak*, *Akit én szeretek*, *Mi vagy nekem*. Az itteni egyetlen, Vajda János verseihez hasonló filozofikus költeménye a *Legyőzhetetlen ember*. Címe meggyőződéses optimizmust sugall, de a *Bizonytalan költők* című versből azt olvassuk ki, hogy – mint nemzedéke más tagjai – költőként ingadozott a hagyományos nemzeti és az új, a modern törekvések között. *Válogatott költemények* című kötetét már egy évvel az *Új versek* első kiadása után sikerült megjelentetnie.⁵

Zempléni már második kötetében – és másutt is – virtuóz verselőnek bizonyult. A *Dalok* természetes, őszinte hangú szerelmes versciklus. Az I. számúból idézzük: „Mikor elszunnyadtam, / Eszembe forogtál, / Mikor felvirradtam, / Eszembe jutottál.” A gondolatkifejezés kivételes tömörsége tapasztalható a *Kis*

⁵ <https://www.antikvarium.hu/konyv/zempleni-arpad-uj-versek> ; Zempléni Árpád: *Új versek*. Miskolc, 1905; A *Zempléni Árpád válogatott költeményei* (Budapest, 1998) című kötetet nem sikerült megszerezni.

virág című versben: „Kis virág, siess virulni, / Nincs neked csak egy nyarad (...) Kis madár! Siess dalolni, (...) Ha te nem dalolsz, dalol más (...)” A költőnek van több, egészen modern hangzású, szellemes, bölcs epigrammája is. *Az órás végrendelete* ennyi: „Az idő pénz. / Ha meghalok, / Örökül egy órát hagyok, / És időt hozzá eleget: / Fiacskám, méregetheted.” Verses regényére utal a *Szonett a „kárthágó” emlékkönyvéből*: Szél / Kél, / Port hord. / Mord / Fél / Bort / Kér. / Por, / Bor, / Jó, / Már / Jó! / Ró. *Megfejtés: Szomjas betyár bemegy a csárdába, / bort iszik ott Mórícánál rovásra.*⁶ Még a 19. században a hőseit jellemző címmel látott napvilágot novelláinak kötete, a *Kis emberek* (1899) – aprólékos, naturalisztikus lélekrajzi írások.⁷ Jó megfigyelőnek bizonyult, de a próza nem az ő világa.

Kétszer is kiadták *Didó* című verses lírai regényét (1901), amelyet feltehetően a szerző szenvedélyes, viharos szerelme inspirált. Merész hangvétele mintegy megelőlegezi Ady erotikus verseit, például a *Héja-nász az avaron* címűt. A többi tragédiát megélt Karthágót alapító Didó királynő, és a vesztes trójai háborúból oda menekülő királyi sarj, Aeneas kalandos életét és szerelmét elbeszélő ókori mítosz több közismert művészt meghihletett. A római Vergilius kevéssel Krisztus előtt írta meg monumentális eposzát, az *Aeneist*, az angol Henry Purcell pedig a 17. század végén komponálta *Didó és Aeneas* című operáját. Zempléni is ebből a mítoszból merítette azonos című verses lírai regényének ötletét, amelynek formája minden szempontból újítás, és nem csak azért, mert cselekménye Magyarországon és a jelenben játszódik. Ha művészetekkel kapcsolatban használatos lenne nemcsak a „premodern” és a „posztmodern” szakkifejezés, hanem az „ultramodern” is, akkor ezzel a jelzővel kellene illetnünk a költő alkotását. Verses regényeket, bár kevesen, még írtak hazánkban a 20. században, de „lírait” Zempléni kívül nem biztos, hogy mások is. Más kérdés, hogy műve esetében mennyire vehető komolyan ez a jelző. „A paródia-szándék tovább él azokban a művekben is, amelyek pedig egyébként nagymértékben eltérnek a verses regény műfajától, de ezt tovább viszik: Zempléni Árpád a *Didó*-ban a legkülönbözőbb idézetek torzított visszahallásával ér el sajátos hatást (...) – állapította meg Imre László.⁸

Zempléni művében Didó félvilági nőből kocsmárosnévá lett szépasszony. Éneász (így!) festő, aki Budapesten bohémtanyának való kocsmát keres és talál társasága számára. A kocsmá neve „Karthágó városához”. Beleszeret a kocsmárosnéba, akinek szerelmét elbeszélések mesélésével, csellel nyeri el. Érzelmeinek történetét naplóban és lírai versekben örökíti meg. Természetesen van sze-

⁶ <https://www.eternus.hu> > szerzo > Zempleni_Arpád; <https://magyar-versek.hu/koltok/zempleni-arpad>

⁷ Zempléni Árpád: *Kis emberek*. Elbeszélések. Budapest, 1899

⁸ Imre László: *Byron Don Juan-ja és a magyar verses regény*. Studia Litteraria, t. XVIII. (1980). 84.

relmi párviadal is. Éneász azután Didót elhagyva szándékozik visszatérni hazájába. A nő megátkozza, majd nemsokára meghal. A férfi siratja, de készül az utazásra. A kompozíció újdonság. A bevezető két rész tartalma még a szokásos: *A két hős, Éneász bujdosása*, ám a fejezetek címe önmagukban is sokat elárul az alkotásról (csupa nagybetűvel): *ÉNEÁSZ PIKTOR LEVELEI VERÉB ZOLTÁN KÖLTŐHÖZ, A „KÁRTHÁGÓ” MINT OLYAN, ÉNEÁSZ NAPLÓJÁBÓL, ÉNEÁSZ MESÉI, A BOGÁNCSS-EMBER KALANDJA, SZERELMI HARCZ, MEGÖLTÉK A BÁRÓT, A MÚLT és MŰTÁRLAT A KÁRTHÁGÓBAN*. Néhány alfejezet a költő kötetei kapcsán már említett verseit idézi fel: *A kézcsók, Magyar leczke, Buborékok*. Éneász piktornak a költőhöz intézett leveléből kiderül a helyszín: *Bormérés Kárthágó városában* és itt van *A kocsmá* elnevezésű alfejezet. A férfi főhős *Naplójának* alfejezetei a *Zöld bokorban, Nem fogja tudni senki, Elnézlek, A múlt* című fejezetben pedig a *Mi vagy nekem* verscímre találunk. A *Mesék* egyike a történettől független betét, az *Andrássy generális*. Alighanem báró Andrássy Istvánról, Thököly Imre udvarnokáról, majd osztrák főispáni helytartóról van szó, akit a kurucok foglyul ejtettek, ezt követően csatlakozott a Rákóczi-szabadságharchoz. Hadi sikereinek köszönhetően lett tábornok, de később Lócsét feladva behódolt az osztrákoknak, és amnesztiát kapott a császártól. A *Didó* eredetisége a megváltoztatott mítosz, illetve eposz és a forma változatossága: szomorú és vidám jelenetek, hol rövid, hol hosszabb lélegzetű dalok, tréfás rígmusok, epigrammaszerű ötletek. Verselése virtuóz, bár a régmúlt kifejezésére hivatott szóalkotása néhol erőltetett rímeket eredményez.⁹ A megjelent mű első lapján Tóth István Dido-ábrázolása szerepel.¹⁰

Az első elismerést 1902-ben a *Wesselényi emlékezete* című „pályadíjnyertes óda”, illetve annak kiadása hozta meg Zempléninek.¹¹ Öt évvel később már másodtitkára volt a Petőfi Társaságnak, 1911-ben pedig felvették a legrangosabb Kisfaludy Társaságba. A Nyugat folyóirat körétől távol tartotta magát. Már a 20. század legelején csalódott ifjúkori nézeteiben, a nyugati eszmékben, a liberalizmusban, a véleményünk szerint inkább polgári radikálisnak, mint szocialistának nevezhető ideológiában, és a népek testvériségének hirdetésében. Néhány évvel korábban nem véletlenül írta meg *Bizonytalan költők* című, alkotói töprengéseit bizonyító versét. Munkásságában hirtelen alapvető változás következett be. Érdeklődése a neoromantika, ősi mítoszok és mondák felé fordult, és a magyarok nyelvkonainak, a voguloknak és osztjákoknak hősi énekeit, népköltészetét kutatta nyelvészi és régészi alapossággal. Mint korábban Richard Wagner, sőt talán éppen a zeneköltő hatására, felismerte, hogy az örökölt mondavilág eleme-

⁹ <https://www.arcanum.com> > online-kiadványok > zempleni-arpad; Zempléni Árpád: Didó. Verses lírai regény. 1–2. kiadás. Budapest, 1901

¹⁰ <https://keptar.oszk.hu/html/kepoldal/index.phtml?id=064676>

¹¹ <https://arcanum.com/ro/online-kiadvanyok/P19011910ii-2395C/zempleni/Petrik-magyar-konyveszet-17121920-2/19011910ii-2395C-zempleni-arpad>

ivel kifejezhetők az emberi élet alapvető törvényszerűségei. *Bosszú* (1908) című, az osztják mondavilágából vett témájú elbeszélő költeményével, ha ekkortól írt műveire gondolunk, rátalált igazi hangjára.¹² Ugyanebből a regevilágból merítette, de már finn hősöket is szerepeltetett a szintén irodalmi díjjal elismert *A kalapács* (1909) címűben, amelyet meseként olvasunk. Így kezdődik: „A finn király fiának volt egy nagy kalapácsa. / Ő volt a magas észak legremekebb kovácsa (...) Kardverni ott tanultak: a közel és távoli / Királyfiak, királyok nyugatról, dél honából.” A királyfi gyilkosság áldozata lesz, apja tudja, ki volt a tettes, ezért „Vadászokkal megindult elfogni az Uralban” az ottani „gonosz kovácsot”.¹³

A költő több kötetét nyelvrokonainknak és az etnikai szempontból közelebbi vagy távolabbi rokonoknak tartott népek rege- és mondavilága ihlette. A nagyrészt az ugor ősvilágot idéző verseit tartalmazó, 1910-ben megjelent *Turáni dalok* (1910) című kötete olyan sikert aratott, hogy hamarosan újabb kiadásokat ért meg. Benne 45 alkotás olvasható, köztük 41 elbeszélő vagy leíró jellegű költemény, és 4 óda. 18 magyar, 11 finnugor (finn, osztják, cseremis), 17 egyéb tárgyú, van kalmük és tatár, sőt egy egyiptomi is. Budapesten hamarosan kiadtak belőlük egy-egy német (1914) és angol (1916) válogatást. Az előbbiben 26, az utóbbiban 14 mű szerepel. Bizonyára a szerző és/vagy a kiadó tartotta lényegesnek, hogy mindkettőbe bekerüljön *A táltos*, a *Magyarok Szent-Gallenben* és a *Hunyadi*.¹⁴

A *turanizmus* a turániaknak nevezett népek közös eredetének és jelenbéli összetartozásának eszméje, a jó értelemben vett romantikus nacionalizmus egy fajtája. A 18. században megjelent, és a következő évszázadban kiteljesedett nagynémet, másképpen pángermán, és a pánszláv ideológiák hatásának ellensúlyozására született a 19. században Finnországban. Sokan – így Zempléni is – turániaknak tartották a finnugor nyelveket beszélőket is, bár nem tartoznak a közép-ázsiai türk népekhez, akiknek nyelvei nem a finnugor, hanem az altáji nyelvcsaládból valók. Távolabbi rokonokat keresve, még a babiloniakat, egyiptomiakat és japánokat is számításba vették. Hazánkban éppen a *Turáni dalok* megjelenésének évében alakult meg a Turáni Társaság, amely a keleti gyökerek kutatásával a nemzeti tudatot kívánta erősíteni, néhány évvel később pedig már folyóiratot is adott ki. A költő turanizmusának oka és tartalma az osztrákellenességben keresendő, ezért érdekesség, hogy a Társaság első fővédnöke Habsburg

¹² Zempléni Á.: *Bosszú*. A Kisfaludy-Társaság Bulyovszky-díjával jutalmazott kisebb elbeszélő költemény. Budapest, 1908. Szerző kiadása

¹³ Zempléni Á.: *A kalapács*. Költői elbeszélés. (A Magyar Tudományos Akadémia gróf Nádasdy díjával jutalmazott elbeszélő költemény). Budapesti Szemle, 1909. 139. kötet 391–393. szám, 90–119; az idézetek helye: 90, 92.

¹⁴ *Turanische Lieder, Sagenhafte und geschichtliche Heldengesänge*, 1914, *Turanian Songs. Legendary and Historical Hero-Songs*, 1916; <https://www.regikonyvek.hu> > szerzo > zempleni-arpad

József Ferenc főherceg volt. A 2. világháború után nacionalista jellege miatt megbélyegezték, sőt tiltották, annak ellenére, hogy a szélsőjobboldali ideológiák, a fasizmus terjedésében nem játszott semmilyen szerepet. Zempléni idejében még nem is játszhatott. Hasonlóan gondolja *Keletre, magyar!* című könyvében a történész Ablonczy Balázs, akinek felmenői Sárospatakon éltek: „A magyar turanizmus tipikusan magyar és teljesen elhallgatott eszmeáramlat, akik benne voltak, igyekeztek ennek még a nyomát is eltüntetni, akik meg csak hallottak róla, szent borzadállyal emlegették. Fehér lóáldozást idéz és habókos praktikákat. Pedig a magyar közvéleményt legalábbis a 19. század eleje óta izgatta a magyarság keleti eredete és nyugati mintakövetése közti ellentmondás.” Könyvét éppen Zempléni temetésének emblematikus pillanatával indítja.¹⁵

A turanizmus több, a *Turáni dalok* kötetben olvasható költeményben kifejeződik. Zempléni Kelet felé fordulása a magyar őstörténet iránti érdeklődésének köszönhető. Ilyen *Nimród* című műve. A mezopotámiai uralkodót Babilon alapítójaként említi a Biblia, és nálunk legendákban Ménrót néven is szerepel. Fiai Hunor és Magor, akiknek anyja Enéh, Ménrót felesége. Uldinnak (Huldinnak), a 4. század elején az európai hunok második uralkodójának egyik fia volt Mundzuk (Mundzsuk) nagykirály, az ő fiai pedig Buda és Attila.¹⁶ Érdemes felidézni Arany János *Buda halála* című eposzának betéjtét, a *Legenda a csodaszarvasról* című költeményt: „Vadat üzni feljövének / Hős fiai szép Enéhnek: / Hunor s Magyar két dalia, / Két egytestvér, Ménrót fia.”

Zempléni *Isten kardja* című művében a Nimród változat szerepel. Halála éjszakáján „Eltűnik az ősi szent kard, / Hadisten adománya, / A szittyák drága kincse (...) Befúródott a földbe / És eltűnt a mélyben.” Évezredek múlva „Kifáradt, szerte züllött / Ős Nimród szolgasága / Elszéledt Babilonból / S a pusztán elvadult.” A vers II. részében „Atil (!) vizének partján / Mundzuk úr hunn (!) királynak / Gulyája táboroz. / A barmok legelőjén kiütközött a földből / Az ősi szent varázskard, / Mint fűszál rög alól.” Egy bika lábát megsebzí, a juhász kiveszi, de fitymálja. A III. rész így kezdődik: „Atil vizének árján / Virágos nagy hajókon / Mundzuk-fi hős Attila / Víg nászát ünnepelte / egy turk-kagán lánnyal.” Mindenkitől ajándékot kapnak, a juhász pironkodva nyújtja át a kardot, amit az udvarnép kinevet, „De Mundzuk hős fiának / E vas tekintetere / Orcája úgy kigyúladt / Mint sarki fényes éj. / Reszketve hős örömtől / Megösméré azonnal / S által vévé a kincset (...) Mikor kezében érzé / A régi csoda-kardot, / Hadisten adományát, / A szittyák drága kincsét, / Nimród-ős örökét: // Otthagytá szép aráját / És lóra ült a néppel / S ő lett a világ urává.” Hogy a „csoda-kard” legendája más országokban is ismert, igazolja Zempléni kortársa, az Arany Já-

¹⁵ <http://hu.wikipedia.org/wiki/Turanizmus>; Ablonczy Balázs: *Keletre, magyar! A magyar turanizmus története*. Budapest, 2017. 7–20.

¹⁶ <https://www.tortenelemutravalo.hu> > Blog; <https://hu.wikipedia.org> > wiki > Uldin

nos hun témájú műveit lengyelre fordító Antoni Lange (1861–1929) tragédiája, az *Atylla* (1898, könyvként 1910; a *t* után nem állhat *i* betű, illetve hang, hanem csak az *i* és *ü* közötti hangot jelölő *y*). A lengyel költő, dráma- és prózaíró más mondanivalójának megfelelő legendát is belevett alkotásába: a német Loreley-történetet, a szirénét, aki a halálba csalja az őt csodáló hajósokat. „Ó, Atylla, elvesztetted Mundzuk véres kardját. / Loreley csalt csapdába, / Az ő csábos dala. / Ómiatta ejtetted a kékeszöld Rajnába” (D. M. I. fordítása) – olvasható a IV. jelenetben. Az a kard, amit egy földműves talál, hamis, Atylla nem hódíthatja meg Rómát, és a *Véres nász* című utolsó jelenetben valaki, lehet, hogy a házasságra kényszerített frank királylány, meggyilkolja.¹⁷

Zempléni reménykedik nemzete szép jövőjében, de a *Nimród fiaihoz* (*Régi magyar siralom*), különösen pedig a *Keletre, magyar!* című költeményben már nem így van. Az előbbiben: „Idegen nemzetek, / Hamis hitetlenek / Ősi fészked feldőlnek: (...) jószágodat prédálják; Vitézi nevedet, / Régi hős híredet / Méltatlanul gázolják. // Ébredj önézetre, / Sorakozzál tetterre / Búban élő magyarság (...) Megfojt ez a szolgaság! Nyílj ki szebb hazából, / Nimród ágyékából / Származott szép virág.” Az utóbbiban, súlyos szavakkal ad programot nemzetének: Keletre, magyar! / Tekints keletre! / Itt lelsz te dicső, nagy / Rokon felekre! // Nem lenézéssel / Fogadnak ott. / Hagyd önmagának Napnyugatot (...) Véred-del védted / Nyolc századon át / Nyugat épségét, / Hitét, honát (...) Letiltanak szádról az ősi szót. / Hazugok, gyávák, / Rágalmazók! (...) Keletre, magyar! / Tekints keletre! / Ha élni kívánsz / Új ezredekre!” Az utolsó két versszakban kéri: „Keletre, magyar! Fordulj keletre! / Ott lelsz segítő / Rokon kezekre. // Testvéreid közt / Napkeleten / Keress barátot / Hős nemzetem!”

A magyarság és más népek turáni eredetéről szóló elmélet a német születésű oxfordi orientalista professzornak, Friedrich Max Müllernek (1823–1900) a 19. század közepén közölt írásai nyomán terjedt el, aki egyébként külső levelező tagja volt a Magyar Tudományos Akadémiának.¹⁸ A „turáni átok” kifejezés korábbi, Vörösmarty Mihály *Az átok című*, 1832-ben keletkezett epigrammájának tulajdonítható: „*Férfiak!* így szólott Pannon vérszistene hajdan! *Boldog földet adok, víjatok érte, ha kell:* / S víttanak elszántan nagy bátor nemzetek érte, / S véresen a diadalt kivítta a magyar. / Ah de viszály maradott a népek lelkein: a föld / Boldoggá nem tud lenni ez átok alatt.” A turáni átok legendája így szól: „Legyen sorsuk a széthúzás és belviszály, soha, semmiben ne egyezzenek, belső féreg rágja a nemzetet, lassú pusztulás végezen vele. a magyarok közötti széthúzás, ellenségeskedés ezer éven át tartson.” A viszálykodás ősi átok következmé-

¹⁷ Az idézett és említett versek forrásai: <https://magyar.versek.hu/koltok/zempleni-arpad>; <https://www.eternus.hu> > szerzo > zempleni-arpad; <https://kibraryhungaricana.hu/> > www.szozat.org/index.php/értekek/tartalommutato/8287218; Lange, Antoni: *Atylla*.
Warszawa, 1910., IV. és VII. jelenet

¹⁸ <https://hu.wikipedia.org> > wiki > Friedrich_Max_Muller

nye, vagy a Szent István által üldözött táltosoktól származik, vagy korábbi. Zempléni több művéből kiolvasható, aki újjá akarta teremteni a pogány magyar mitológiát. A *Turáni dalok* előhangja *A táltos*. Benne vannak *Az Isten kardja*, az *Árpád sírja*, a *Nimród fiaihoz*, a *Keletre, magyar!* és az *Örök magyar* című versek. A kötetben emléket állított már dokumentált történelmünk hőseinek is. Ilyenek a *Hunyadi*, a *Rákóczi Tiszabecs-nél*, a *Csokonai*, a *Wesselényi emlékezete*, a már magyarnak számító Bemet idéző *Szeben alatt*, a *Petőfi*, a Kazinczy Ferenc és társai börtönéről szóló *Kufsteini madarak* és *Az ör* című Kossuth-legenda. Feltehetően nem véletlen, hogy a verseiben megelevenített történelmi személyiségek többsége szoros kapcsolatban állt Sárospatakkal, illetve Zemplénnel.

Ugyancsak 1910-ben adták ki *Istár és Gilgamesz. Babiloni rege* című művét, amely a mezopotámiai ősmítosz felfedezésének hatására keletkezett. Az első magyar fordítás volt a sumér-akkád költészetből.¹⁹ A költő 1912 és 1919 között is sokat dolgozott, írta nagyobb vagy kisebb terjedelmű elbeszélő költeményeit. Utolsó éveiben betegeskedett. *A halál-vőlegény* című *Elbeszélő költeményéhez* nem sikerült hozzájutnunk. *Mogyoróbél herceg. Vogul hőse* után *A hermelin* következett, amelyet szintén nem ismerhettünk meg. A Nádasy-díjjal jutalmazott *Vasfő és Ime. Vogul rege* (1918) az utolsó kiadott műve.²⁰

Élete során több értékes esztétikai jellegű írása jelent meg: Lavotta János zeneszerző-hegedűművész, a költő és író Pálóczi Horváth Ádám, évekig a debreceni református Kollégium diákja, valamint Mikszáth Kálmán életrajza. Próbálkozott színműírással is. Számos műve kéziratban maradt. Sokat és nagyszerűen fordított elsősorban korának francia és olasz költészetéből. A magyar szellemi életben betöltött szerepének jele, hogy a fővárosi Fiumei úti sírkertben temették el. Munkássága halála után évekig érdeklődést váltott ki, aminek bizonyítéka „táltos éneke”, *A Rimanóczy gyémántok*. (1930). Sárospatakon látott napvilágot a *Zempléni Árpád hátrahagyott verseiből halálának huszadik évfordulójára* című válogatás. Gulyás József tudós tanár nem kevés gyűjtő munkával, valamint a költő Anikó nevű feleségének húga, Wagnerné Révész Elza zeneművész és zeneszerző rendezte sajtó alá. (A nők apja, Riszdorfer-Révész János korábban Nyíregyháza főjegyzője volt.) Már második éve tartott a világháború, amikor az egyébként Debrecenben született Rubinyi Mózes irodalomtörténész és nyelvész, akadémikus *Zempléni Árpád emlékezete* (1940) címmel kis füzetet adott ki. Az *Előszó* egy, a költő korábban meg nem jelent verseit dicsérő mondata figyelmet érdemel: „*Finnugor magyarsággal és európai szellemben.*” Vikár Bélának, a

¹⁹ Zempléni Á.: *Istár és Gilgamesz. Babiloni rege*. Budapest, 1912; <https://bookline.hu> > ... > Magyar irodalom > Klasszikus...; <http://www.magtudin.org> > Komoroczy_Geza_... PDF

²⁰ Zempléni Á.: *A halál-vőlegény*, 1912; *Mogyoróbél herceg. Vogul hőse*, 1913; *A hermelin*, 1914; *Vasfő és Ime. Vogul rege*. Különlenyomat a Budapesti Szemle 1918-as évfolyamából, külön kiadás 1919; mind Budapesten

Kalevala fordítójának megnyitója után szót kapott a költő sógornője, Rubinyi pedig előadást tartott. A füzetben olvasható a költő kortársa, Kozma Andor ódája, a *Zempléni halálára*, és a kiadó La Fontaine Társaság Zempléni-ünnepségének programsorozata.²¹

A költőhöz a finnugor rokonságban kételkedők gúnyosan, vállveregetéssel vagy jóindulatú sajnálkozással viszonyultak, de több nála fiatalabb kortársa nagyra értékelte életművét. Nem kritikátlanul. „Az Arany-epigonok közepes, selejtes műveket írtak (...) Ennek a kevés dicsú korszaknak a költői neveltje Zempléni Árpád is, akinek *vogul regéje* most jelent meg (...) noha magán hordja a jellemzett korszak némely bélyegét, meglepő bizonyosságot tesz Zempléni Árpád költői jelességeiről, melyek régebbi műveiben nem nyilvánultak meg ily közvetlen és meggyőző erővel (...) Zempléni írói egyénisége azóta körvonalazható tisztábban, mióta különös vogul témáival bíbelődik. Régebbi *turánkodásai* meglehetősen színtelenek voltak, naív sovinizmus, száraz régészkedés, pepecselő terjengősség unalmasította el őket. Vogul mondákból készült újabb elbeszélő versei ellenben frissek, erőteljesek és plasztikusak” – írta Tóth Árpád 1919-ben a *Vasfő és Ime* c. alkotásról szóló recenziójában.²²

A költő temetésén Móricz Zsigmond így búcsúzott tőle: „Zempléni Árpád szemmel látottan emelkedett fel a mélykultúra kincseivel megrakva a magas kultúrába. A mélykultúrát azonban tanulni nem lehet: abba a lélek fejlődésének első korát kell eltölteni, másképp nem tehet szert rá senki (...) a társadalmi rétegződés mélyéről kellett, hogy jött légyen. Zempléni Árpád ott állott és ott él. Táltos szépségében és megrendítő magában: és ott marad a magyar irodalom legfőbb becsei közt.” Krúdy Gyula *Zempléni Árpád, az utolsó romantikus költő* című „írói arcképében” (1921) ezt olvassuk: „Zempléni Árpád szívében mindvégig kuruc maradt, mégpedig olyan kuruc, akinek voltaképpen csak napjainkban jött el a maga ideje, amikor a turanizmus gondolataért különböző társadalmi és irodalmi egyesületek alakulnak, amikor leszegényedésünkben, leégettségünkben, árvaságunkban leginkább szükségünk volna a magyar rokonainkra, mint annak az embernek, aki valahol valamerre tönkrement, és elindult a nagyvilágba keresni valami atyafit, akinek segítségével talpra állana (...). Zempléni a népnemzeti stílust megújítani kívánó, összetettebb formaeszményt követő, a szubjektivitás modernebb aspektusainak is hangot adó szándékokat mutat költészetében. Érde-

²¹ [www.szozat.org/...](http://www.szozat.org/.../zempleni-arpad-leveltaros-kolto-mufordito) zempleni-arpad-leveltaros-kolto-mufordito;
<https://intezet.nori.gov.hu> > zempleni-arpad-imrey-arpad; <https://epa.oszk.hu> > html
> vgl > index_cedula > Nyírvidék_1939_11;

<https://www.antikvarium.hu/konyv/zempleni-arpad-zempleni-arpad>
²² <https://epa.oszk.hu> > ... : Nyugat, 1919. 7. szám

kes törekvése az ősinek és az újnak szintézise, elbeszélő költészetének mitikus archaizmusa és ennek beolvasztása a korszerűbb látásmód kereteibe.”²³

1926-ban jelent meg a *Zempléni Árpád* című, tudomásunk szerint első tanulmány, amelynek szerzője Gábor Géza. Részletesen ismerteti a költő pályáját. Helyét így látja a 19–20. század fordulójának magyar irodalmában: „Ebben az új szellemben lassan háttérbe szorul a nemzeti feladat, sőt az emberi élet hazug nemzetköziségével szemben meg is hal s így a költészet is (...) Ezekből a mozgólódásokból emelkedik ki Zempléni Árpád alakja. Két élesen elkülönített részből álló költészete érdekes képét mutatja egyénisége és kora vajúadásának. Forrongó lelke, hevülékeny véralkata, álmodozó alaptermészetébe belevegyült megalkuvást nem tűrő függetlensége, emberi, politikai szabadságvágya, élete körülményei belekergették a romboló irány árájába, keményveretű hazaszeretete, kora nemzeti irányú áramlásai, magáraébredése azonban kiragadja az árból és a nemzeti hagyományokhoz sodorja.”²⁴ Szó sincs fajelméletéről, hiszen az idézetben háromszor is a „nemzeti” szó szerepel. A két „rész” ifjúkori lírája és turáni dalai. Hol lemondás, kétségbeesés, hol „rózsaszínű ködben” keresi a „szép jelenést”. Verseinek változatos témavilága, költői hangjának sokfélesége ellenére „Az élet miért-jére nem tud feleletet találni” – állapítja meg Gábor, majd így folytatja: „Azt hitte, hogy a magyar költészet ősforrásaira bukkant és a rokon népek énekeiben a magyar költészet őseredetisége lüktet (...) Csalódását nem akarta észrevenni és lelke egész hevével élesztette az áldozati tüzet, mely köré kicsi, de lelkes tábor verődött. Csalódásával új tettekre, értékekre – a finn-ugor szövegkiadványok értékes költői anyagára – fordította a figyelmet. Különös és sajátosság próbálkozásában (15 évig) a képzelet és az ihletettség kezét fog és sokszínű fátyollá szövik ábrándképeit, melyek szálai visszanyúlnak az ismeretlen múlt csodás világába (...) Álom, hit, hazaszeretet érdekes öntvénye turáni költészete (...) Kisebb költeményeiben az ázsiai rokonnépek egyszerű világa tükröződik éles világitással” – fogalmaz a kutató, megjegyezve, hogy a költő csapongva visszavisszatér hazájába. Valóban, hiszen a turáni kötet számos verse kizárólag hazai témájú. „Hirdeti, hogy az ezeréves harc aggasztja a nemzetet, forduljon hát Keletre, mert az árja népek támadása előbb-utóbb elnyeli.” A gondolatsort Széchenyi István szavai nyomán patetikusan így zárja: „Alkotni fel, történelem tanúja. / Táplál a szerszám és megvéd a kard, / Míg a föld újra csodálni tanulja / A munkás szittyát, az örök magyart.”

²³ Krúdy Gyula: *Írói arcképek*, I. Budapest, 1957; www.szozat.org/index.php/ertekeink...zempleni-arpad-zempleni-arpad-emlekezete-...

²⁴ <http://epa.oszk.hu> > pdf > EPA02518_irodalom...; Gábor Géza: *Zempléni Árpád*. Irodalomtörténet, 15. évf. (1926), 3–4. sz. 136–143.

Egyik életrajzírója, Lakatos Pál már 1934-ben „panaszolta, hogy nagytehetségű költőnk, aki életében széles körben vívott ki magának elismerést, halála után hamar ködbe, feledésbe merült. És ez a félhomály tart napjainkig is.”²⁵

Akkor még nem felejtették el az irodalomkutatók, hiszen, igaz, tanulmányokról nem tudunk. Ugyanebben az évben látott napvilágot Pintér Jenő *Magyar irodalomtörténete* 7. kötete, *A magyar irodalom a XIX. század utolsó harmadában*, amelynek szerzője, mint a *Költészet* című rész rövid megjegyzéséből kiderül, példás gyorsasággal tudta meg, hogy Zempléninek már az 1890-es években volt három verseskötete, és mind ő, mind még néhányan „a millennium idején már az ifjabb nemzedék első soraiban foglaltak helyet, írói jellemképük azonban csak azután alakult ki új meg új értékes vonásokkal”. A 8. kötetben (*A magyar irodalom a XX. század első harmadában*, 1941) a *Hagyományörző költők* között Zempléninek már közel egy oldalnyi jutott. Pintér felhasználta Gábor Géza tanulmányát és Lakatos említett írását is, a költő műveihez pedig olyan kiegészítő megjegyzéseket fűzött, amelyek az olvasók számára újat jelentenek. A *halál-vőlegény* témája az amerikai Edgar Allan Poe *Lenore* című versének feldolgozása, másrészt egy palóc népmese az alapja. A halott lányt nem kell gyászolnia a vőlegénynek, mert új világba emelkedett fel. A *Mogyoróbél herceg* „párviadalokkal szőtt csodás történet”. A *hermelin* kivételesen magyar tárgyú, mivel Salamon királynak és a hercegeknek a mogyoródi síkon vívott harcáról szól. A *Vasfő és Ime* a Kalties-monda egyik fejezetén alapul, amelynek eredetije és fordítása benne van Munkácsi Bernát vogul népköltészeti kötetében. Az obi-ugor mitológia főalakja, az Atyaisten csak fia, Világügyelő Férfi közvetítésével szokott kapcsolatba lépni az emberi világgal, és a nagyhatalmú Kalties-asszony a testvére, vagy a felesége.²⁶

A világháború után nézetei miatt – még az 1956-ban bekövetkezett változások után is –, sokáig nem akartak rá emlékezni. A Sötér István főszerkesztésében készült *A magyar irodalom története* IV. kötetében (1965) a líra megújulását, és az új társadalmi tudat megjelenését tárgyaló részt Komlós Aladár írta. Zemplénit a „lélekölő nyomorban élők között” említi, amiről más források nem tudnak. Hasonló a helyzet következő megállapításával: „Zempléni Árpád a Vajda János-i intellektuális költészet hirdetésétől a vogul medvedalok átdolgozásáig, a szocializmussal való rokonszenvtől a turanizmusig bolyong.” *A közélet költői* című részben több mint egy oldalnyi terjedelmet szentelt Zempléni munkásságának, szóba hozva, hogy Vajda mellett az olasz veristák álltak hozzá a legközelebb. Megtanulta, „hogya a dicsőséget, melyre életét tette föl, nem érheti el népieskedő epigon versekkel, s hogya a költőnek az új Európa és az új magyarság problémáit

²⁵ www.szozat.org/index...

²⁶ <https://www.arcanum.com> > online-kiadványok > magyar...;

[https://hu.frwiki.wiki/wiki/Lenore_\(Poe\)](https://hu.frwiki.wiki/wiki/Lenore_(Poe)); <https://hu.wikipedia.org/wiki/Numi-Tórem>

és eszméit kell kifejeznie”. Sikeresnek tartja Zempléni műfordítói tevékenységét, különös tekintettel arra, hogy nagyrészt modern költők verseit ültette át magyarra. Amit más forrásokból nem tudunk: „(...) rajongó híve volt a demokraciának és bátran küzdött a zsidó emancipációért, harcolt a főrendiház és a klérus ellen; szabadság, műveltség és szeretet volt a jelszava; filozófiai problémákkal viaskodott (...)” Vitathatatlan, hogy „Kereső, fejlődő szellem, ám vitatható, hogy Istent és a vallást a műveltséggel, tudománnyal akarja helyettesíteni”. Hangsúlyozza, hogy „boldogan köszönti a forradalmi leányt, és kéziratban van *Munkásvezér* című drámája. Elfogadható az a megállapítása, hogy a költő „Lassan távolodik az okoskodó, retorikus versírástól. Prózai pontossággal közli a tényeket, amelyek közt a vers tárgyát adó érzelem felfakadt benne.” Komlós is dicséri Zempléni költészetének érzékletes nyelvét, néha frappáns, gyakran elmés epigrammáit. Igaz, hogy a költő „Mintha érezte volna, hogy nem igazi lírikus”, 1905 után szinte csak elbeszélő költeményeket írt. Találó megállapítás, hogy a rokon népek költészetének ismeretében „ősibb rétegekből meríthetett, mint Arany (...), pótolni akarta a hiányzó pogány mitológiánkat, fel akarta rázni a turáni népeket (...), mert úgy gondolta, hogy csak egy turáni szövetség menthet meg minket és rokonainkat az árják ellen”. Ezt „káros ábrándnak” tartja, de elismeri, hogy „legeredetibb költeményei: *Bosszú, A kalapács, A szent-galleni kaland, Vasfő és Ime*. Sajnálja, hogy nem írta meg folytatásukat, a táltos énekeket. Komoly elismerés a következő: „A naiv pogány környezetet és gondolkodást Zempléni oly művészi plaszticitással idézi fel, néha archaikussá stilizált, de mindig gyökeresen, ízesen gazdag nyelve, továbbá remeklő verselése és humora meg felvillanó realiztikus életképei oly elbűvölőek, hogy elbeszélő költészetünkben Arany János óta nem olvastunk hasonlót.” Az irodalomtörténész, mint ha a dicséretet túlzónak érezné, megjegyzi: ez a költészet csak a 20. század elején volt divatos és tetszhetett modernnek.²⁷

Hegedűs Géza méltónak tekintette Zemplénit arra, hogy *A magyar irodalom arcképcsarnokában* (1976) száz jelentős írók közé sorolva megrajzolja alkotói portréját. „Egy igazán tehetséges, kitűnően felkészült költő, aki élete néhány évében igen népszerű volt az olvasók körében, testi halálától kezdve úgy kiesik az irodalmi köztudatból, hogy nemsokára a szakembereken kívül azt sem tudják, hogy élt, és költeményeit – amelyek nemcsak irodalomszakmailag jól megcsináltak, hanem a tömegek számára is nagyon érdekes olvasmányok, évtizedekig nem adják ki újra, nem olvassa senki” – írja. Joggal állapítja meg, hogy a Nyugat folyóirathoz képest konzervatív, „Mégis: élete végső évtizedében hirtelen nagyon népszerű lett (...) Előbb-utóbb igazságot kell szolgáltatni senki másra nem emlékeztető, izgalmas költészetének.” Hangsúlyozza Zempléninek „filozófiától

²⁷ Sötér István (főszerk.): *A magyar irodalom története*, IV. kötet. Budapest, 1965. 593–596, 667–668.

nyelvészetiileg terjedő éhes műveltségszeretetét”. Következő, az 1970-es években még nem meglepő mondata aligha őszinte: „Szocialista sohasem lesz belőle, de igényli a haladó polgári erők együttműködését a munkásmozgalommal.” A *Turáni dalok* kivételes sikerét említve „Nagyon is indokoltan félti nemzetét a német hódító törekvésektől, de fajelméletre fajelmélettel válaszol. Úgy látja az egész földkerekséget, mint fajok kíméletlen élethalálharcát (...)”, figyelmeztet, hogy csak egy emberi faj van. (Talán nem tévedünk, ha úgy gondolunk a „faj” másik jelentésére, ami a „fajta”). E kifogás után egyértelmű dicséret következik - mintha nem is említette volna a fajelméletet: „Zempléni Árpád azonban széles látókörű, mélységesen humánus, ősmondákat látomásosan idéző költő volt, egész művészi alkatában idegen a későbbi fasizmus embertelenségétől (...) sokkal fontosabb az a költői törekvés, amellyel a figyelmet a távoli rokon népek hagyományai felé fordította.”²⁸

Az irodalomkutatók 1990 után sem jelöltek ki nagyobb helyet Zempléninek a magyar irodalomban. Nemeskürty István alig több, mint ezer oldalas, *A magyar irodalom története. 1000–1945* (1993) című könyvében természetesen csak a sokkal ismertebb alkotóknak juthatott több hely, mint Zempléni költészetének. Meglepő módon *A századvég költőinek* egyikeként nemzedéktársaival együtt ír róla: „A kor társadalmi indulatait Palágyi Lajos (...), Inczédi László (...), Szentessy Gyula (...), Zempléni Árpád (...) képviselte sok közül úgy, hogy verseiket ma is esztétikai és gondolati gyönyörűséggel olvashatjuk. De még bennük is több a merész, előremutató, bátor gondolat, mint egy Ady tehetsége – akinek fellépését mintegy előkészítették (...) Nemzedékének tétovaságát, a kitűzött célok és az odavezető út különbözőségeit Zempléni Árpádnak sikerült legtalálékosabban megfogalmaznia: „Bizonytalan költők vagyunk mi, / Nagyon könnyű minket megünni, / Hogy mit szeretnénk, mi sem tudjuk. // szakítani kell itt mindenáron, / Határon állunk, nagy határon! / Fordulatán az új időnek / S a múlt nem kulcsa a jövőnek (...) Akit valóság ihletett / Csak az nyer örök életet. (*Bizonytalan költők*)” Itt hozzuk szóba, hogy Nemeskürtynek van *Hunok és magyarok* című könyve is.”²⁹

Bori Imrének jelent meg *Zempléni Árpád* címmel tanulmánya (1999), pontosabban annak bevezető része. Új elnevezéssel illeti azt az irányzatot, amelyet a költő képviselt: „Zempléni Árpád a szecessziós-magyaros irányok egyik legsajátosabb útján járt, amikor azokat az epikus műveit írta, amelyeknek egyik foglalta *Turáni dalok* című kötete volt (1910). Nem a XIX. századi népies irány szellemében és felfogásában írta verseit.” Említést tesz arról, hogy Komlós Aladár a „moderneket” közé sorolta, amire a költő törekedett, és hogy Imre László szerint

²⁸ Hegedűs Géza: *A magyar irodalom arcképcsarnoka*. Budapest, 1976. 286–288.

²⁹ Nemeskürty István: *A magyar irodalom története, 1000-1945*. Budapest, 1993. 693–695. (Az 1961-es kiadás nem állt rendelkezésünkre.); *Hunok és magyarok*. Budapest, 1994.

„újszerű mű”, a mából visszatekintve már akkor premodernnek vagy posztmodernnek nevezhető. Bori találón „kuruc balladának” nevezi a *Didó* című műnek Andrassy generálisról szóló „betétjét”. Egészen modernnek tartja zempléni keleti témáit: „Valójában a magyar szecessziós művészet filozófiájának a megfogalmazását látjuk – részben a naiv parasztszemlélet hirdetésében”. Eredeti gondolat az is, hogy Zempléni „a nép és nemzet irreálisan tökéletes történelmen kívüli azonosulásának időtlen lelki és szellemi igazságaival vágyik a művészetet és a világot megváltani”. Érdekes, hogy a turanizmus „peremén” germán és japán eredetű ihletgócokat talál. Szerinte Várkonyi Nándor zárta le Zempléni háború előtti méltatásának sorát – állapítja meg befejezésül: „A népi vagy inkább faji lélek költészetének keresésében új utat, új területet nyitott (...) Az ősmagyar költészet lelkivilága, tárgyköre, a rokon népek mondáinak kerülő útján át, az ő művében mintegy megelevenedett és közelebb került hozzánk, művészi és élvezhető előadásban, minden tudományos, filológiai íz nélkül.” A tanulmányíró hozzáteszi: „magányos költészet a Zemplénié.”³⁰

Zemplénit biztosan kevesen olvassák, de emlékét legalább Tállyán ápolják, vagy legalábbis őrzik. A településen Vaszary László szobrásznak köszönhetően 1922 óta áll a helyi híres emberek emlékoszlopa, rajta a *Turáni dalok* kötet első lapján látható, lovast és egy általa tartott nőt ábrázoló, rovásírásos dombormű és a költő versének részlete: „Magyar múltnak és jövőnek / Táltosa, dalnoka, / Rajtad a múlt időnek / Nem fog a vasfoga, / Sem foga, sem moha. / Ősi nép szanaszéjjel, / Sorsa bánat, sorsa éjjel. / Mostoha Golgota, / De fiai nőttön-nőnek / És tanulni hozzád jönnek / Leckéjét a jövendőnek.” Az emlékoszlop egyik oldalán Lavotta János zeneművész és zeneszerző domborműve van, és részlet a költő *A magyar Orpheus* című verséből: „Árva néped nagyregöse. / Ahol felsír a magyar dal, / Ott vagy édes vigaszoddal.” A túloldal Bernáth Béláé, „a hegyaljai szőlők újjáteremtőjé”, ugyancsak versidézzel. Lavotta, a verbunkos kiváló képviselője 1797–1799 között Miskolcon élt, nemesi kúriákban zenélt. Debrecenben volt zeneműboltja. 1820-ban Tállyán halt meg.³¹ A településen Zempléni nevét viseli az általános iskola, valamint az óvoda és művelődési ház. Az interneten tájékozódhatunk Zempléni Árpádról, és antikváriumokban sok kötete megtalálható.³²

³⁰ Bori Imre: *Zempléni Árpád*. Híd, 1999.11.05.; pdf is

³¹ https://hu.wikipedia.org/wiki/lavotta_János

³² www.hegyaljakapuja.hu/magyar/oldalok/tokaj-hegyalja_zempleni_omrey_arpad
<https://hu.wikip>